

A vidékfejlesztés helyi erőforrás rendszere

PÓLA PÉTER

PÓLA Péter: osztályvezető, tudományos munkatárs, MTA KRTK RKI

KULCSSZAVAK: helyi erőforrás, társadalmi tőke, területi tőke, vidékfejlesztés

ABSZTRAKT: A helyi erőforrás olyan szubjektív fogalom, amit a helyi, térségi fejlesztési elméletek is rendszerint általános kiindulásként használnak, de szinte sosem részleteznek. Fejlesztéspolitikai irányzatok más és más tényezőket sorolhatnak a kiinduló, a fontos vagy a támogatott erőforrások közé, így deformálva az adott lokalitás komplex erőforrás-rendszeréről alkotott képet. A helyi erőforrások és a fejlődési trendek lokális adottságokhoz való illeszkedésének kiemelkedő a jelentősége, de jellemzően hiányzik egy olyan komplex helyi erőforrás vizsgálat, amely a szinergikus összefüggésekre is koncentrálna. Egy térség sikeres fejlesztése a helyi erőforrások optimális felhasználásán, azok megfelelő valorizálásán múlik, de keveset tudunk arról, hogy a periférikus térségekben rendelkezésre állnak-e egyáltalán ezek az erőforrások. E tanulmány olyan kiinduló modellt vázol, amely a puha erőforrások jelentőségét hangsúlyozza, mindenekelőtt a humán erőforrás fejlesztés szükségességét igazolja. Ehhez a helyi fejlesztés sajátosságait, a területi, a társadalmi és a humán tőke elemeinek egymáshoz való viszonyát mutatja be.

Bevezetés

Az intézményi közgazdaságtan előtérbe kerülésével a társadalmi kapcsolatok és az egyéni képességek, a humán erőforrás szerepe hangsúlyosan jelenik meg a vidéki térségekben is. A gazdasági tevékenység, a vállalkozások társadalmi beágyazottsága fontos vizsgálati területté vált. A gazdasági szereplők tevékenységeire, döntéseire hatással vannak a formális (jogszabályok, szervezetek) és informális (szokások, normák, értékek) intézmények egyaránt.

Ez a vidékfejlesztésben a társadalmi kapcsolatok és a humán kapacitások fontosságát hangsúlyozó koncepció egyre erősebben jelenik meg a kutatásokban (Póla et al. 2015; Chevalier 2014; Kiss 2013; Halamska, Maurel 2010; G. Fekete 2008; Maurel 2008; Pecqueur 2006; Pecqueur, Zimmermann 2004). A magyar vidék erőforráskészlete bőséges lehetőséget kínál a sikeres vidékfejlesztés megvalósításához (Nemes, 2000), de az elmúlt évtizedek gyakorlata ezt alig igazolja vissza. Kulcsár (2017) szerint a sikeres vidékfejlesztés egyik legfontosabb alapfeltétele ezeknek az erőforrásoknak az aktivizálása (egyúttal védelme is!). A tanulmány célja a vidéki térségek helyi erőforrásrendszerének egy lehetséges modelljének felvázolni. E mentén a tudatos vidékfejlesztési politika ezt az erőforrás aktivizáló képességet erősítheti.

A helyi fejlesztés

A '60-as években a helyi szintű beavatkozások jelentőségének központi kormányzati felismerése nyomán kezdtek előtérbe kerülni a helyi fejlesztési gyakorlatok, és a helyi fejlesztés fogalmával kapcsolatos viták. Franciaországban pl. 1962-ben jelent meg először a helyi fejlesztés (développement local) fogalma egy térségi állami intervenciók dokumentumban (Chevalier 2014), majd jó tíz évvel később egy breton

kistérségben jelenik meg újra, ahol a térség „elsivatagosodása” ellen kezdenek el szerveződni és aktivizálódni a helyi szereplők. Ez a példa a helyi fejlesztés gyakorlatának egyik első európai kísérlete, melynek során megszületik az a felismerés, hogy a gazdaságilag leszakadó, periférikus vidéki térségekben valamilyen helyi aktivitásra van szükség (Pecqueur 2006). Ebben az időszakban a helyi fejlesztés lényegét a decentralizáció fontossága mellett abban látják, hogy annak legfontosabb célja a helyi szereplők tartós aktivizálása olyan térségi szintű projektek mentén, amelyek egyszerre gazdasági, társadalmi és kulturális dimenzióval is rendelkeznek.

Később a helyi fejlesztés körül széles körű vita bontakozott ki. Már nem csak a helyi szint számára érdekes, már nem csak a helyi közösségek kezdeményezéseiben van jelen, de az állami irányítás is egyre hangsúlyosabb szerepet szán a helyi fejlesztés filozófiájának, módszereinek az állami fejlesztéspolitikákban. Ám ahelyett, hogy letisztulna a helyi fejlesztés fogalma, a megközelítések sokfélesége inkább átláthatatlanná tette a helyi fejlesztés célját és tartalmát. Egyesek, főként angol-szász kutatók (Smith, Maillard 2010) jellemzően közösségi fejlesztésről írnak és az állam által vezérelt fejlesztéspolitika bukásaként értékelik a helyi (közösségi) fejlesztés előtérbe kerülését. Mások (Pecqueur 2006; Davezies 2008) úgy vélik, a helyi fejlesztés lényege mindenekelőtt a globalizáció kedvezőtlen folyamatainak megtörésére tett kísérlet, s megint mások (Lostak, Hudeckova 2010) a politikai hatalommal szembeni helyi autonómia törekvéseket tekintik a leglényegesebb elemének és céljának. Megválaszolandó azonban, hogy a fejlesztés milyen célok elérése érdekében történik, kik a mozgatói, a beavatkozás milyen területi dimenzióban valósul meg, ahhoz milyen erőforrások szükségesek.

Glokalizáció

A térbeliség, a lokalitás meghatározóvá vált a gazdaság működésében. A globalizáció és a lokalizáció egyszerre egymás ellentétei és egymás előfeltételei. A globalitás számtalan lokalitás összessége, így ha a lokális cselekvések összeadódnának, hatással lehetnének a globális folyamatokra¹. A globalizáció következménye nem a helyi szintek szerepének csökkenése, ellenkezőleg: a lokalizáció folyamatának megjelenése, a lokális szint megerősödése. Ma már ez a kettős folyamat: a globalizáció és a lokalizáció alakítja a gazdaság térszerveződését (Lengyel, Rechnitzer 2004).

A gazdaságfejlődés irányait, hajtótényezőit, sajátos vonásait a globalizáció-lokalizáció kettős folyamata jellemzi, melyben a lokális együttműködések, a helyi beágyazottság felértékelődik. Ennek hátterében pedig a gazdaság és az adott térség (közösség) érdekközössége áll (Hrubí 2004). A globalizáció-lokalizáció elválaszthatatlan kapcsolatát hangsúlyozandó, Robertson (1995) új fogalmat is alkotott: a glokalizációt. Azt a folyamatot érti alatta, amely során a lokális problémák globálisan megismerhetővé, összehasonlíthatóvá válnak, de egyúttal a globális hatások is érvényesülnek lokális szinten. Például egy helyi szinten előállított termék, egy sajátos életforma a helyi keretből kilépve globálisan elterjed, illetve egy globálisan terjedő termék, szokás lokalizálódik, alkalmazkodik a helyi miliőhöz.

¹ Innen ered a „Think globally, act locally!” jelmondat, amely ma már a fenntartható fejlődés alapelveként tekinthető.

A helyi szint szerepe és jelentősége a globális gazdaságban

A helyi sokfélével jelenthet. Mindenek előtt jelentése attól is függ, hogy azt földrajzi, szociológiai (helyi közösség, helyi identitás), közgazdaságtani (telephely, helyi piac), politológiai (helyi hatalom, helyi kormányzás) értelemben használjuk, de ezeken túl az egyedi lokalitások is nagyon különböző lehetnek pl. kiterjedésük, belső kohéziójuk stb. alapján (G. Fekete 2013). A helyi szint jelentése hétköznapi értelemben sem egyértelmű, bár jellemzően települést, településkörnyéket vagy egy – több szempontból is homogén – kistájat értünk alatta (Póla 2018).

A globális lokális paradoxon világosan rámutat a regionális, helyi (sokszor az egészen kis térség vagy egy-egy település) szint fontosságára a gazdasági életben. A gazdasági és társadalmi folyamatok a térben zajlanak, adott földrajzi helyhez kötődnek, formálják is a teret. A helyi gazdaság szereplői egymás mellett élnek, dolgoznak stb., ezért intenzívebbek lehetnek a közöttük lévő gazdasági kapcsolatok. Ez a földrajzi (más elemzésekben intézményi) közelség, egymásmellettség olyan interakciókat hoz létre, amelyek nem piaci jellegűek és ezért a piaci mechanizmusok azok kezelésére nem is alkalmasak (Illés 2008). Az így kialakuló externáliák lehetnek pozitívak, de lehetnek károsak is. A feladat adja magát: a helyi fejlesztésnek a pozitív externáliák megszületését kell elősegíteni, illetve a negatívakat kell kezelni, megszüntetni (Póla 2018). A lokalitásoknak egyedi megjelenési formái, sajátosságai léteznek (Lengyel, Rechnitzer 2004): a tér tehát számít, hiszen a tér is tekinthető erőforrásnak, mivel annak minden egysége (pl. települések) a különböző erőforrások egyedi, más téregységektől eltérő kombinációját nyújthatja. (Kis 2013)

A helyi gazdaságfejlesztés mindenekelőtt a helyi gazdaság jövedelemtermelő képességével, és részben a keletkező jövedelmek helyi szereplők közötti elosztásával foglalkozik (Bajmócy 2011). Bajmócy (uo. 13. o.) Senre hivatkozva² hozzáteszi, hogy a helyi gazdaság jövedelem-teremtő képességének javítására nem célként, hanem eszközként kell tekinteni.

A korszerű vidékgazdaság fontos elemét jelenti magas hozzáadott értékű tevékenységeken keresztül a globális gazdasághoz való csatlakozás képessége; a helyi erőforrások fenntartható és hatékony hasznosítása, a gazdasági diverzifikáció. Nem idegen ugyanakkor a korszerű vidékgazdaság rendszerében a (multinacionális) nagyvállalat sem, feltéve, hogy megfelelően integrálódott a helyi gazdaságba. A helyi gazdaság eközben a helyi igények minél magasabb hányadának helyi termékekkel és szolgáltatásokkal történő kielégítésére törekszik, amelyben a helyi termékek minősége jó, presztízse magas. A helyi termelés más elvek alapján működik, mint a globális piacra termelő ágazatok, nem elégséges csak a globális versenyben való érvényesülés

² „...a gazdagság azért hasznos, mert birtokában bizonyos dolgokat megtehetünk. De ez a viszony se nem kizárólagos (hiszen életünkre más is jelentős hatást gyakorol, mint a vagyon), se nem egyöntetű (hiszen a gazdagságnak életünkre gyakorolt hatását egyéb hatások is befolyásolják)” (Sen 2003)

hatékonysági szempontjait figyelembe venni³. Az emberi munka ráfordítása magasabb lehet, alternatív értékesítési csatornák épülhetnek ki (Suvák 2013).

A vidéki erőforrások rendszere

Mivel az egyes vidéki térségekben nagyon különbözőek lehetnek az adottságok (erősségek és lehetőségek, a hiányok/gyengeségek és veszélyek), az erőforrások között első helyen említhető maga a tér (területi tőke), mint sajátos erőforrás, hiszen az itt fellelhető erőforrások kombinációi különböznek más terek erőforrás kombinációitól. A tér, mint erőforrás ugyanakkor lényegesen többet jelent, mint az ott fellelhető erőforrások összességét.

A több évtizedes vidékfejlesztési kutatások egyre hangsúlyosabban jelzik, hogy a sikeres fejlesztések alapjait a vidéki erőforrások feltárása és aktivizálása jelentheti. Ennek ellenére a fejlesztéspolitikai gyakorlat ebben kevés helyen sikeres. A koncepciók szintjén még jelen van a helyi erőforrásokat középpontba állító gondolkodás, de újszerű erőforrás lista készítésére, még inkább kreatív erőforrás felhasználásra kevés jó példát találunk.

A helyi erőforrások kapcsán fontos áttekinteni a helyi erőforrások típusait, mennyiségi és minőségi szempontból, de célszerű feltárni a helyi kapacitások, fejlesztési képességek körét is. Ezek közé a menedzsment kapacitás, az abszorpciók képesség, a helyi érdekviszonyok, hálózatok stb. tartoznak, s nem utolsó sorban meg kell keresni azokat a módszereket, amelyekkel ezek a képességek sikeresen fejleszthetők.

Általában az erőforrások anyagiak, személyesek vagy kapcsolati jellegűek lehetnek. A közgazdaságtudomány kezdetben főként a fizikai tőkével, pénztőkével, felhalmozott egyéb vagyonelemekkel foglalkozott. Csak később került a gondolkodás és az elemzések előterébe a személyes „tőke”, az egyének adottságai, örökölt és megszerzett képességei, ismeretei, kompetenciái. Ezeknek a képességeknek a megléte nem csak a gazdasági tevékenységek során, de a hétköznapi életünk során is kihasználhatók, előnyöket biztosíthat számunkra. A három közül a legújabb keletű, egyben a legnehezebben mérhető erőforrás kategória a kapcsolati tőke, amelyek megléte, erőssége jelentősen segítheti az információhoz jutást. Ennyiben az erőforrások az alábbi három nagy kategóriába rendezhetőek: természeti, fizikai illetve pénzügyi (anyagi); humán (személyes) és társadalmi (kapcsolati). A klasszikus közgazdaságtan termelési függvényében szereplő tőkeelemek mellé (akár elé) a tudás, a kompetencia, az információ kerül.

A legújabb elméletek már ezen is túllépve a komplex, nehezen megfogható társadalmi tőkét is nevesítik, s népszerűvé váltak a területi tőke koncepciója körüli viták, az ezzel kapcsolatos kutatások is (Rechnitzer 2017; Tóth 2014). A helyi erőforrások vizsgálatánál ezeket a tőkeelemeket nem hagyhatjuk figyelmen kívül. A fenti két erőforrás kategória, a társadalmi és a területi tőke rövid bemutatása mellett a

³ Ebben a mederben érdemes lehet végiggondolni azt is, hogy hol tart ma a magyarországi vidék a helyi termékek megfelelő minőségű és hatékony előállítás/értékesítése terén, s mit kell még tenni az ún. rövid (élelmiszer-) ellátási láncok fejlesztése terén.

társadalmi tőke és a vidékfejlesztés kapcsolatára, a vidéki térségek fejlődése kapcsán megmutatkozó kiemelt fontosságra hívom fel a figyelmet.

Endogén erőforrások

A térségi erőforrások felől közelítve a helyi fejlesztési beavatkozások alapvetően két megközelítésben tervezhetők (Czene és társai, 2010):

- a hiányzó erőforrásokat kívülről pótoljuk (befektetők vonzása, külső támogatások a helyi fejlesztésekhez),
- belső erőforrások feltárása és hatékony hasznosítása (a helyi szereplőket erre fel kell készíteni, hogy a helyi vállalkozások szolgálják ki egyre nagyobb mértékben a lakosság szükségleteit).

Mivel hátrányos helyzetű vidéki térségekben a külső tőke vonzása legtöbbször nagyon nehéz, a vidék gazdasága előtt két út van (Buday-Sántha 2011) az egyik a városi gazdaságba integrálódás, amely könnyen hozhat sikert azokban a vidéki térségekben, ahol a város közel van, gyorsan elérhető és gazdasága prosperál. Ott, ahol nincs gyorsan elérhető, dinamikus város, ott csak a másik út marad: fejlődést más aligha eredményezhet, mint a helyi erőforrások optimális és kreatív felhasználására építő fejlesztés. Ennek sikeres gyakorlati megvalósításához mindenekelőtt abban kell egyetértésre jutni – főleg az adott területi szint szereplőinek, hogy milyen adottságokat, tényezőket sorolnak a helyi erőforrások körébe. Ez pedig részben szubjektív. A helyi erőforrások összegyűjtése, megnevezése (különösen ezek fontossági rangsora) függ attól, hogy:

- melyek a legfontosabb stratégiai célok (amelyek kialakítása helyi érték- és érdekviták eredője),
- ki vagy kik azok, akik az erőforrás listát összeállítják (esetleg mást tart fontosnak egy közgazdász, mint egy szociológus; valószínűleg nem ugyanazt a prioritást állítja fel egy vállalkozó, mint egy alkalmazott; eltérő szempontjai lehetnek a különböző korosztályok képviselőinek, egy új betelepülőnek és egy tősgyökeres falubélinek és így tovább)
- mennyire kreatívak a helyi szereplők, ki tudnak-e lépni a merev keretekből,
- milyen az uralkodó gazdasági paradigma, amely áthatja gondolkodásunkat, értékítéleteinket. A fejlesztéspolitika nagyon fontos kérdése lehet, hogy megalkotható-e és megvalósítható-e sikeres fejlesztési stratégia elmaradott⁴, erőforrás hiányos térségben csupán az erőforrások kreatív felhasználásával.

Az uralkodó gazdasági modell, a jelenlegi társadalmi-gazdasági rendszer válsága, negatív hatásai miatt is terjedő helyi fejlesztési gyakorlat egyik hozadéka lehet, hogy a nem megfelelően valorizált helyi erőforrásokat újra felértékelheti. Mindenesetre a helyi erőforrások ilyen szempontú előtérbe kerülése a vidéki térségekben felveti és szükségessé teszi továbbá az erőforrás fejlesztés, az erőforrás gazdálkodás, az

⁴ Elmaradott, vagy csak annak tartott? Nem lehetséges, hogy egy szegény, elmaradott, erőforrás hiányos térség – túl egy sor objektív mutatón – jórészt attól is szegény, mert annak tekintik (belülről is), annak könyvelik el? Azért nem tud fejlődni, mert „nincsenek erőforrásai”, holott elképzelhető, hogy vannak, csak igen mélyre kell ásni, kreatívabbnak kell lenni.

erőforrás menedzsment és az ezekhez kapcsolódó helyi kompetenciák kérdését. A leszakadó térségek társadalmának szereplői sokszor már azzal a kompetenciával sem rendelkeznek, hogy pontosan felmérjék saját erőforrásaikat. Ezek a térségek tovább gyengülnek nemcsak mennyiségi, de minőségi értelemben is, és jellemzően függő helyzetbe kerülnek. A függő helyzetbe kerülés legnagyobb veszélye abban van, hogy a külső döntéshozóknak ritkán érdeke a térség (fenntartható) fejlesztése.

Egy térség belső erőforrásaira akkor irányult először a figyelem, amikor nyilvánvalóvá vált a helyi humán tőke növekedésben játszott szerepe. Lengyel (2010) az endogén növekedés legfontosabb összetevői között a humán tőkét, a technológiai fejlettséget, a tőkeintenzitást és az innovációt említi. Lukovics (2008) egy térség belső erőforrásai középedig az alábbiakat sorolja:

- tőkemennyiség,
- földrajzi adottság,
- munkaerő mennyisége és minősége,
- fizikai infrastruktúra minősége,
- társadalmi, kulturális, tradicionális háttér,
- hatalmi intézményrendszer (központi vagy önkormányzati döntések),
- piaci szereplők kapcsolatrendszere,
- környezeti állapot.

A helyi regionális fejlesztés fenntarthatósági dimenzióját hangsúlyozza Capello, Nijkamp és Pepping munkája (idézi: Jóna 2013), akik az endogén növekedéseméletbe öt kritikus sikerességi tényezőt emeltek be, s ezeket tőkeként értelmezték. Mindezek a tőkefajták az erőforrás klasszifikáció során is jó vonalvezetők lehetnek, de jelentőségük abban is megnyilvánul, hogy nagyon közel állnak a területi tőke koncepciójához (Jóna 2013). Ez az öt tényező az alábbi:

- termelési tőke: a termeléssel, munkával összefüggő tényezők,
- humán tőke: a munkaerő minőségét javító tudás- és képességformáló képzések, tréningek,
- társadalmi tőke: a szociális támogatásoktól a kommunikáción át a formális és informális hálózatok interakcióiig több részeleme is képezhető,
- kreatív tőke: a vállalkozókészség, az új (termeléssel összefüggő) gondolatok
- ökológiai tőke: az életminőséget befolyásoló környezeti tényezők.

Társadalmi tőke

A társadalmi tőke, mint erőforrás kategória, már a '80-as években megjelent, s hamarosan nagyon népszerű témájává válnak a társadalomtudományi kutatásoknak is. Máig vitatott azonban, hogy pontosan mit is jelent, milyen összetevői vannak, s különösen, hogy miként mérhető. Az immateriális, nem látható tőkeelemek és azok vizsgálata később felkeltette a közgazdászok érdeklődését is, mindenekelőtt azért, mert a területi fejlettségbeli különbségeket sok esetben nem lehetett kizárólag gazdasági fejlettséggel, aktivitással magyarázni.

A közgazdaságtani, regionális gazdaságtani elemzésekben a társadalmi tőke vizsgálatának előtérbe kerülését részben a gazdaság és a társadalom kapcsolatrendszerének átalakuló értelmezése is befolyásolta. A társadalmi tőke tartalma, összetettsége miatt is több szempontból közelíthető meg, s természetesen hatással van a fogalommal kapcsolatos elemek súlyára az is, hogy mely szakma, tudomány képviselője használja, kutatja. Ludescher (2010) a falvakban a társadalmi és puha tényezőket vizsgálva a társadalmi tőke mellett említi az együttműködést, a habitust és a motiváltságot. Míg az együttműködés egyértelműen társadalmi tőkeszerű elem, addig a habitus és a motiváltság egyénekre jellemző erőforrás.

A vidékfejlesztési kezdeményezésekben is kulcsszerepet tulajdonítanak a bizalomnak, a normáknak, a közösségépítésnek, a civil kezdeményezéseknek, „civil kurázsinak” (Shortall 2008; Shucksmith 2000). Mivel a társadalmi tőke egyének, szervezetek, intézmények együttműködési képességének szintjeként is értelmezhető, a partnerségre épülő vidékfejlesztés gyakorlatában ez, a társadalmi tőke erejének egyik forrását jelentő képesség hangsúlyosan jelenik meg.

Tömpe (2007) vizsgálatai szerint a bizalom és a közösségekhez kapcsolódás (civil aktivitás) mentén mérhető leginkább a társadalmi tőke, s úgy látja, hogy a társadalmi tőkében gazdagabb vidéki térségek sikeresebbek a fejlesztések megvalósításában. Egy felmérés szerint (Kis-Szekeresné 2011) a vidék fejlődését leginkább akadályozó tényezők között a három leggyakrabban említett a tőkehiány, a támogatási források hiánya és az együttműködési készség alacsony szintje. Bizonyára a bizalom hiánya jelentős hatással van az együttműködési készség alacsony szintjére (Bodor et al. 2017) s ennek növelésével eredményeket lehetne elérni a vidékfejlesztésben is. Észrevehető ugyanakkor, hogy a bizalom, az együttműködési készség növekedését sokrétű közösségfejlesztési programokkal lehet erősíteni, s a jól szervezett, együttműködni kész és képes közösség nagyobb eséllyel tudja felszívni és hatékonyabban tudja hasznosítani a külső, főként támogatási forrásokat.

A társadalmi tőke és a vidék fejlesztése, fejlődése közötti szoros kapcsolat mindkét irányban egyértelmű (Kis 2006). A társadalmi tőke előfeltétele, egyben eredménye a sikeres vidékfejlesztésnek, Előfeltétele, mert erős társadalmi tőkével rendelkező térségben a több és jobb kezdeményezés születik és dinamizálja a vidéket, s közben a jó vidékfejlesztési gyakorlat fejleszti is a társadalmi tőkét. Az erőforrások jellege (belső vagy külső) és a társadalmi tőke szintje (magas vagy alacsony) alapján kialakítható mátrixban Farkas (2011) a vidékfejlesztés különböző modelljeit állítja fel (1. ábra). Jól látható, hogy a helyi kezdeményezésre épülő, együttműködésen alapuló fejlesztés (vagyis a vidékfejlesztés leginkább kívánatos modellje) a helyi erőforrások felhasználásának dominanciája és erős társadalmi tőke mellett valósulhat meg.

1. ábra: A vidékfejlesztés jellege az erőforrások származása és a társadalmi tőke erőssége szerint

A domináns erőforrás	A társadalmi tőke szintje	
	magas	alacsony
endogén	a szereplők együttműködésén alapuló, alulról kezdeményezett fejlesztés	a helyi elit által véghezvitt fejlesztés
exogén	konfliktusok mentén végbemenő, kierőszakolt, nem szerves fejlesztés	központosított, felülről lefelé irányuló fejlesztés

Forrás: Farkas 2011

A Leader program hazai és nemzetközi tapasztalatai (Póla et al. 2015; Lacquement 2012; Kovács et al. 2011; Halamska, Maurel 2010) is azt mutatják, hogy egy területfejlesztési program kapcsán meghatározó szempont, hogy sokelemű (gazdasági, társadalmi, intézményi, környezeti, kulturális stb.) és időben is változó, élő entitást vizsgálunk. A Leader programnak is az (lett volna) a célja, hogy kialakuljon és hosszú távon megszilárduljon egy egységes identitású „projekt térség”, valamint rávilágítson a komplexitás fontosságára, dinamizálja a helyi erőforrásokat, a szereplőket, erősítse az együttműködést az érintettek között és hozza létre a sikeres kooperációhoz fontos szervezeti kereteket. (Póla et al. 2015)

A vidéki térségekben működő hálózatok és partnerségek mellett azt is vizsgálni érdemes, hogy a jól szervezett hálózatok és a partnerségek miként hatnak a fejlesztésekre, s ezek is erőforrásként kezelhetők-e, hogy a helyi erőforrások feltárása és hasznosítása mennyiben jelenik meg a helyi fejlesztési stratégiákban és miként írható le ezeknek az erőforrásoknak a stratégiákban megjelenő hasznosítási útja.

Területi tőke

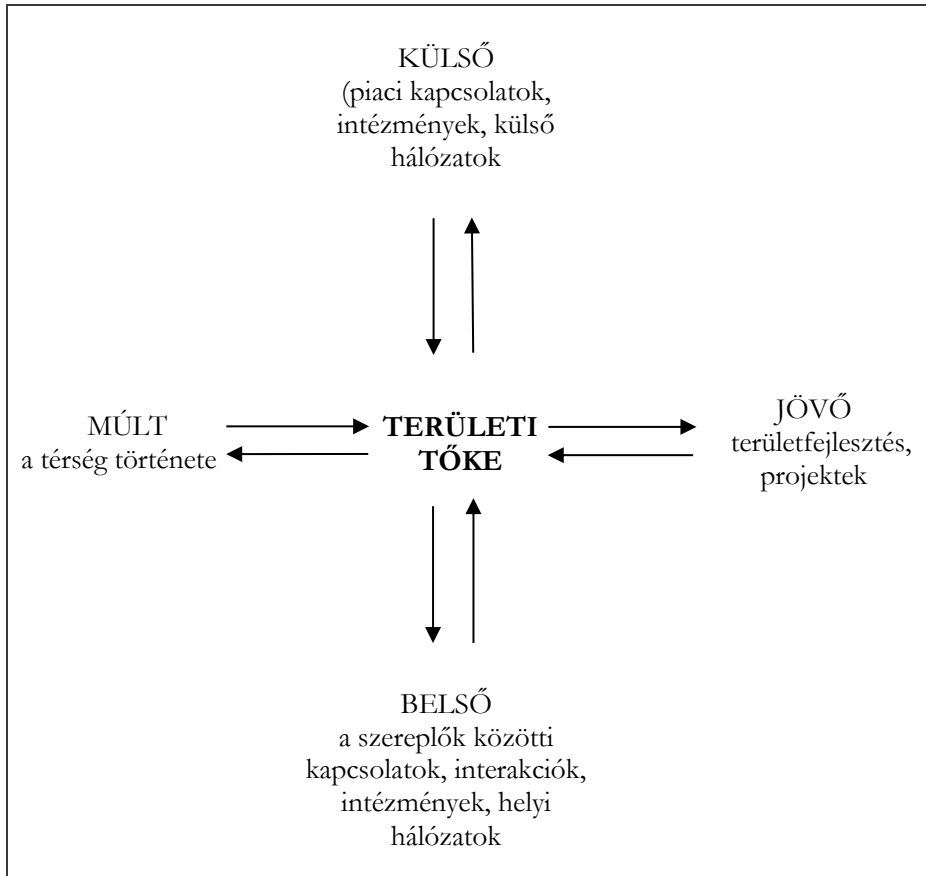
Az utóbbi években a fejlesztéspolitikában divatossá váló fogalom használatát tovább erősítette a „place based” szemlélet, azaz a területi alapú fejlesztések koncepciójának előtérbe kerülése is (Faragó 2016). A területi tőke foglalja magába mindazokat tényezőket, amelyekkel egy adott térség rendelkezik, legyenek azok anyagi vagy nem anyagi erőforrások. A területi tőke koncepciójában a fejlődés komplex és összetett, a jólét növekedésére fókuszáló társadalmi folyamat, nem elsősorban (vagy nem kizárólag) gazdasági tartalmú. Meghatározóak az endogén erőforrások, hiszen elsősorban ezekre építhető a fejlődés.

Camagni (2008) értelmezésében a területi tőke a régió gazdaságát jellemzői technológiai rendszer, a termelési rendszert jellemző szaktudás (hagyományok, know-how), a társadalmi, gazdasági és politikai kapcsolatok, interdependenciák, a helyi kulturális értékek rendszere és a helyi identitás, a normák és informális szabályrendszerek és a formális intézmények együttese.

A területi tőke a jövőnkéről alkotott elképzelésünktől is függ. Milyen irányban kívánunk haladni, milyen térségspecifikus stratégiai kidolgozására van lehetőség? Természetesen a jövőhöz való viszony nem kevésbé fontos, mint a történeti aspektus,

a térség múltja, tradíciói, amelyben a jelen és jövő folyamatait ha nem is determinálja, de olykor jelentősen befolyásolja. A területi tőke szempontjából nemcsak a térségen belüli, de a térség külső kapcsolatai is fontosak. A helyi szereplők térségen kívüli kapcsolatai is jelentősek, sok szállal kapcsolódnak a közeli városhoz (munkahely, piac, szolgáltatások) és a város is kapcsolódik a vidékhez (pl. rekreációs funkció, helyi ételkészítés), de a külső kapcsolódások szélesebbek és távolabbiak is lehetnek (2. ábra).

2. ábra: A területi tőke vertikális és horizontális kapcsolatai

Forrás: saját szerkesztés

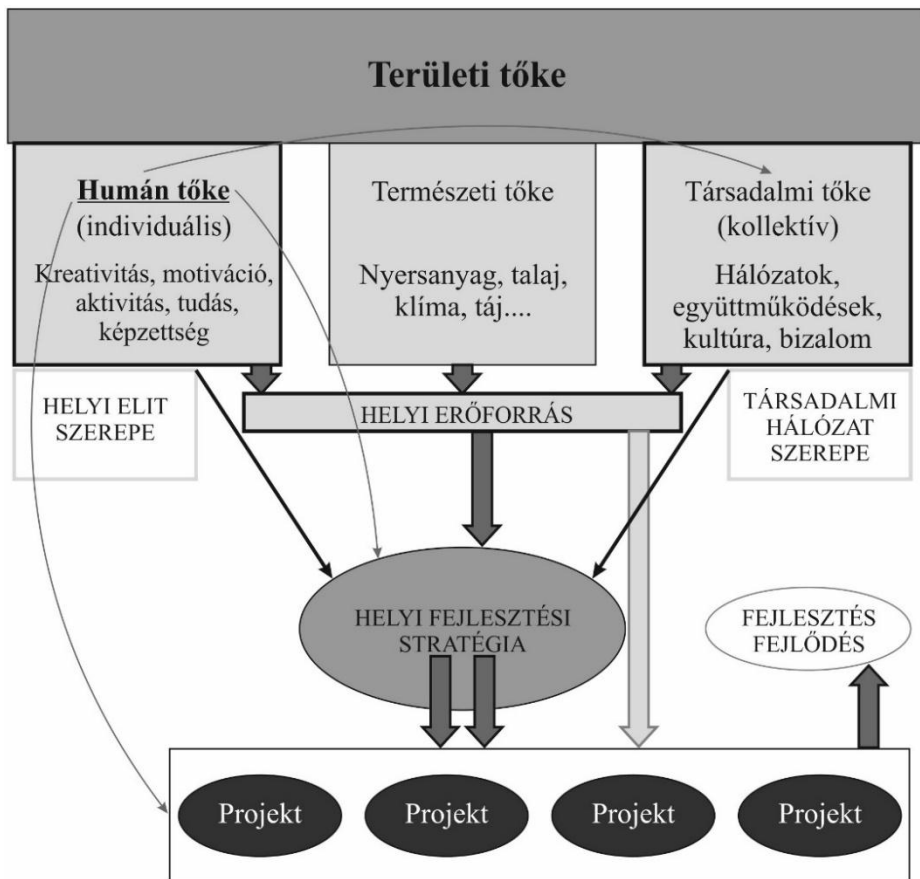
A területfejlesztési stratégia kidolgozása során a területi tőkét alkotó tényezők kölcsönhatásait kell vizsgálni, ezek a kapcsolat- és összefüggérendszer adják a stratégia alapját, egyúttal ezen kölcsönhatásoknak az azonosítása és elemzése képezi tervezett kutatásunk legfontosabb elemét is. A területfejlesztés és a területi tőke közötti kapcsolat vizsgálata néhány további kérdést is felvet, melyet pontosítani szükséges:

- Melyek azok a helyi erőforrások, amelyekre építkezni lehet, s ezek hogyan jelenhetnek meg a fejlesztési stratégiában?

- Miként valorizálhatók az térség sajátosságai és hogy lehet egyes ágazatok kombinációiból új specialitásokat teremteni?

A vidéki térségek erőforrásrendszerét a területi tőke felől közelítve az alábbi struktúrában lehet felvázolni. (3. ábra) Az adott térség rendelkezik egy meghatározott természeti erőforrás készlettel, humán és társadalmi tőkével. A humán erőforrás a helyi lakosság tudását, kreativitását, képzettségét, motiváltságát, és aktivitását jelenti, tehát egyénekhez kapcsolódik, míg a helyi társadalmi tőke a szereplők közötti kapcsolatokról építkezik. Ezekből az erőforrásokból építhető fel olyan fejlesztési stratégia, amely sikeres, fenntartható projekteken keresztül vezet a térség fejlődéséhez, s ez a fejlődés az erőforrások fejlesztését is támogatni tudja.

3. ábra. A területi tőke és a helyi erőforrások rendszere

Forrás: saját szerkesztés

Összegzés

A vidéki térségek erőforráskészlete, a vidéki funkciók változásával (bővülésével) együtt szélesedett. Ma sok vidéki térséget szegénynek, erőforráshiányosnak tekintünk, holott gyakran az erőforrások jelen vannak, csak nem sikerül ezeket felismerni és/vagy valorizálni. Eddigi kutatásaim meggyőzően támasztják alá, hogy a legfontosabb erőforrás, amely hiányzik (fejlesztendő): a humán kapacitás (képzettség, aktivitás, motiváltság, kreativitás). Aktív, felkészült, kreatív és (térségi és ágazati szinten is) együttműködő közösség a sikeres erőforrásfeltárás és erőforrás használat alapfeltétele. Ezt kell megteremteni és fejleszteni.

Mindannyian, szerzők és olvasók tudjuk, hogy e kötet címzettje, Csatóri Bálint sok évtizede aktívan vesz részt ebben fejlesztési folyamatban, elkötelezetten tanítja közvetve és közvetlenül azokat, akik egyszer élő és élhető, fejlődő vidéket faragnak az erőforrásaikat ma legkevésbé hatékonyan hasznosító térségekből is. Ezúton is kívánok sok erőt ennek a tevékenységnek a folytatásához, és örömet az évek múlva talán elérkező szürethez.

Irodalom

- Bajmócy Z. (2011): *Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe*. JATEPress, Szeged. 216 o.
- Bodor Á., Grünhut Z.; Horeczki R. (2017): Városi bizalmatlanság, vidéki bizalom. Esetleg fordítva? – a bizalom és a településtípus összefüggései Európában In. *Területi statisztika* 57 (4) pp. 406-421.
- Camagni, R. (2008): Regional competitiveness: towards a concept of territorial capital. In: Capello, R., Camagni, R., Chizzolini, B., Fratasi U. (eds): *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe*. Springer-Verlag, Berlin, pp. 33-47.
- Chevalier, P. (2014): Action locale et développement rural en Europe – Le modèle européen LEADER 2007-2013, intégration and social cohésion (coll.), RISC n°14, P.I.E Peter Lang Ed., Bruxelles, 202p.
- Chevalier, P., Maurel, M., Póla P. (2012): L'expérimentation de l'approche LEADER en Hongrie et en République Tchèque: Deux logiques politiques différentes. *Revue d'études comparatives Est-ouest*. vol 43. no. 3. pp. 91-143.
- Davezies, L. (2008): La République et ses territoires. Seuil, Collection: La République des Idées. Paris 112. p.
- Faragó L (2016): Területi tőke a fejlesztéspolitikában. In: Sikos T. T. – Tiner T. (2016): *Tájak, régiók, települések, térben és időben*. Dialóg Campus pp. 57-65.
- Farkas T. (2011) *A vidéki települések jövője és imázsa*. Kézirat, Vidékfejlesztési Szakkolégium, Szent István Egyetem, Gödöllő.
- G. Fekete É. (2013): A területfejlesztés társadalmi oldala – Területi és települési hátrányok. II. Területfejlesztők napja. Konferencia előadás. Budapest, 2013. október 8.
- G. Fekete É. (2008): *Együtt - de hogyan? Kistérségi tervezés*. ÉMRFÜ, Miskolc. 283 o.
- Halamska, M. (2010): Action local et développement rural en Europe Centrale: Tache 1, Rapport pour l'Agence National de la Recherche
- Halamska, M., Maurel, M-C. (2010): Les acteurs locaux à l'épreuve du modèle européen LEADER France – Hongrie – Pologne. IRWIR, PAN
- Hrubi L. (2004): A megyék gazdaságfejlesztési szerepe. In: Pálné Kovács I. (szerk.): *Versenyképesség és igazgatás (tanulmányok a regionális versenyképesség igazgatási feltételeiről)* MTA RKK, Pécs. 161-180. o.
- Illés I. (2008): *Regionális gazdaságtan – területfejlesztés*. Typotex, Bp. p. 262
- Jóna Gy. (2013): *A területi tőke kistérségi jellegzetességei*. Doktori értekezés, SZIE Gödöllő.
- Kis K. (2013): Vidékgazdaság, erőforrások, infrastruktúra rendszerszemléletben. In. veres L. (szerk.): *Regionális földrajzi tanulmányok: Abonyiné Dr. Palotás Jolán 70. születésnapja tiszteletére* Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged. pp. 109-120.

- Kiss K. (2006): A társadalmi tőke, mint a társadalomban fellelhető nem anyagi erőforrás. In: *Parola* 1. pp. 2-3.
- Kis K., Szekeresné Köteles R. (2011): A Helyi Akciócsoportok működése egy országos felmérés tükrében. In: *Gazdálkodás* 55. 1. pp. 19-27.
- Kovács D., Finta I., Póla P. (2011): A LEADER program és az alulról építkező vidékfejlesztés néhány tapasztalata Magyarországon In.: *Gazdaság és Társadalom* (2011: (3-4) pp. 81-108.
- Kulcsár L. (2017): *A vidékfejlesztés elméleti megközelítései: regionális és kulturális összefüggések*. Kriterion, Kolozsvár, 2017. p. 228
- Lacquement, G. (2012): Pratiques de la gouvernance locale en Allemagne orientale. Transfert institutionnel, apprentissage social et logiques réticulaires dans le cadre du programme européenne LEADER 2007–2013. *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, 3., 57–89.
- Lengyel I., Rechnitzer J. (2004): *Regionális Gazdaságtan*. Dialóg Campus, Budapest – Pécs.
- Lostak, M., Hudeckova, H. (2010): Preliminary impacts of the LEADER+ approach in the Czech Republic. In: *Agricultural Economics*, no.1, pp. 249-265.
- Ludascher, G. (2010): *A vállalkozások és a közösségek szerepe a rurális térségek megújulásában*. IDRResearch/Publikon, Pécs
- Maurel, M-C (2008): L'action publique « par le bas » : l'approche LEADER en Europe central. In: *Revue d'études comparatives Est-Ouest* 4. pp. 33-62
- Mezei C.; Póla P. (2016): Helyierőforrás-vezérelt helyi gazdaságfejlesztés. In: Erdős K., Komlósi É. (szerk.): *Tanítványaimban élek tovább*. Emlékkötet Buday-Sántha Attila tiszteletére 395 p. Pécs, PTE KTK, 2016. pp. 27-38.
- Nemes G. (2000): *A vidékfejlesztés szereplői Magyarországon. Intézmények, megközelítések, erőforrások*. Budapest, KTK/IE Műhelytanulmányok. 2000/10 MTA KTI
- Pecqueur, B. (2006): Le tournant territorial de l'économie globale. In: *Espace et Société* no 124-125, pp. 2-3.
- Pecqueur B., Zimmermann, J-B (2004): *Économie de proximité*, Hermes – Lavoisier, 2004. p. 264
- Póla P. (2018): *Helyi erőforrásokra alapozó vidékfejlesztés Magyarországon. Kézirat*
- Póla P., Chevalier, P., Maurel, M-C (2015): A LEADER akciócsoportok és partnerségi hálózatok működésének tanulságai Baranya megyében In. *Tér és Társadalom* 29 (1) pp. 175-194
- Rechnitzer J. (2016): *A területi tőke a városfejlődésben - A Győr-kód*. Dialóg-Campus, 2016. p 272.
- Robertson R. (1995): Glocalisation: time-space and homogeneity-heterogeneity. 25-44. p. In: Featherstone M. - Lash S. - Robertson R. (Szerk.): *Global modernities*. London: Sage, 304 p.
- Sen, A. K. (2003): *A fejlődés, mint szabadság*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Shortall, S. (2008): Are rural development programmes socially inclusive? Social inclusion, civic engagement, participation, and social capital: Exploring the differences. In: *Journal of Rural Studies*, 24 (4), pp. 450-457.
- Shucksmith, M. (2000): Endogenous Development, Social Capital and Social Inclusion: Perspectives from LEADER in the UK. In: *Sociologia Ruralis*, 40 (2), pp. 208-218.
- Smith, A., Maillard, J. (2010): La fabrication des positions nationales dans l'Union Européenne, la France, le Royaume-Uni et la sécurité intérieure. In: *Revue internationale de politique comparée* no17/2, pp. 207-223
- Suvák, A. (2013): *Az egészséges gazdaság*. Kézirat, MTA KRTK, Pécs.
- Tóth B. I. (2014): A hazai kistérségek vonzerejének és területi tőkájének néhány összefüggése. In: *Területi statisztika* 17: (1) pp. 3-18.
- Tömpe F. (2007): *A társadalmi tőke mértékének és hatásának vizsgálata a farmgazdaságok körében*. Szent István Egyetem, Gödöllő. <http://www.avacongress.net/ava2007/presentations/nkfp1/4.pdf>

Köszönetnyilvánítás: Póla Péter munkáját a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta.